

УДК: 001.891:37.015.3(477)

*Кудлай В. О., канд. наук. соц. ком., доцент,
Маріупольський державний університет, м. Київ*

ДОСЛІДНИЦЬКА ДОБРОЧЕСНІСТЬ В ІНСТРУКТИВНИХ ДОКУМЕНТАХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Дослідницька доброчесність розглянута як важливий аспект академічного середовища, який формується через впровадження інструктивних документів. Акцентовано на практиці українських ЗВО обмежуватися терміном «академічна доброчесність» у власних інструктивних документах. Проаналізовано потреби українських ЗВО у перейманні досвіду світових університетів для розробки етичних кодексів із дослідницької доброчесності.

Ключові слова: дослідницька доброчесність, інструктивні документи, заклади вищої освіти.

Дослідницька доброчесність (research integrity / scientific integrity) [1] або, як іноді перекладають вітчизняні дослідники та освітяни, «етика досліджень» за останні 20 років у практиці університетів різних країн світу стала одним із важливих аспектів академічного середовища, який формується та розвивається за допомогою впровадження інструктивних документів. Проте заклади вищої освіти України досі обмежуються у своїй діяльності акцентуванням на більш широкому терміні «академічна доброчесність» (academic integrity). Однак таке обмеження дає освітянам та науковцям відповіді на вузьке коло питань, що пов'язані з етикою написання академічних текстів, водночас науково-педагогічні працівники потребують відповіді на питання дотичні, до прикладу, до етики документування результатів інтерв'ювання та анкетування для збору первинної інформації в межах студіювання. Саме для врахування таких аспектів науково-дослідної роботи українські ЗВО мають переймати поступовий досвід світових університетів-лідерів у документуванні етичних кодексів із дослідницької доброчесності.

Передусім визначимо, що зміст поняття «дослідницька доброчесність» включає в себе не лише дотримання правил етики та норм наукової поведінки, але й розвиток культури відкритості, чесності та відповідальності перед науковим співтовариством і суспільством загалом [2]. Однією з ключових проблем у цьому контексті є відсутність чітких стандартів та вимог до дослідницької доброчесності у документах, що регулюють наукову діяльність в українських університетах. Наприклад, спостерігається брак визначення процедур управління конфліктом інтересів, невизначеність вимог до етичного огляду наукових публікацій та недостатня увага до питань авторства та плагіату. Додатковою проблемою є низький рівень усвідомлення дослідницької доброчесності серед акаде-

мічної спільноти, зокрема студентства. Дослідники іноді не мають достатньої підготовки щодо етичних аспектів наукової роботи, що може сприяти виникненню порушень та конфліктів.

Проте є перспективи для поліпшення ситуації. Наприклад, важливо впроваджувати освітні програми з етики досліджень у навчальні плани для здобувачів вищої освіти другого та третього рівнів. Також потрібно активніше залучати фахівців з етики до оцінки та розробки політик дослідницької доброчесності у ЗВО.

Іриною Драч (Інститут вищої освіти НАПН) проведено науковий аналіз аналіз Статутів, Програм та Стратегічних планів розвитку, Звітів ректорів, Етичних кодексів провідних вітчизняних закладів освіти, зокрема Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного технічного університету України «Київський політехнічний університет імені Ігоря Сікорського», Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, щодо реалізації принципів дослідницької доброчесності [3]. У результаті дослідницею з'ясовано, що створення середовища для забезпечення сталої дослідницької доброчесності є одним із найважливіших завдань, які стоять перед провідними українськими університетами. Кожен університет має політику щодо якості досліджень та доброчесності, яка її забезпечує, проте доступ до інформації з цієї теми є ускладненим через те, що на вебсайтах університетів немає окремої сторінки, присвяченої дослідницькій доброчесності. Етичні кодекси є основоположними документами, що визначають принципи та норми поведінки для членів університетської спільноти. Вони відіграють ключову роль у формуванні культури доброчесності в дослідженнях і слугують своєрідним стандартом, на основі якого втілюється політика дослідницької доброчесності. Однак аналіз інституційних політик свідчить про звужене розуміння дослідницької доброчесності, яке обмежується лише роботою з текстами. Це свідчить про те, що політики не повною мірою охоплюють усі аспекти дослідницької діяльності, що може призвести до нехтування важливими етичними принципами. Етичні кодекси університетів містять визначення неправомірної поведінки у дослідженнях. Водночас опису дій у разі виявлення порушень принципів дослідницької доброчесності зазвичай бракує чіткості (наприклад, «висновки Комісії з етики мають рекомендаційний характер і керівництво Університету чи його підрозділу може брати їх до уваги, ухвалюючи рішення щодо порушника Етичного кодексу» (Київський національний університет імені Тараса Шевченка) [3]. Документовані стратегічні цілі розвитку низки українських ЗВО декларують прагнення до демократизації та децентралізації управління. Передбачається, що це зробить менеджмент більш гнучким, позбавить його бюрократичних перешкод і мотивуватиме всіх членів спільноти до активної дослідницької роботи. Однак на вебсайтах університетів

не знайти чіткої інформації про механізми залучення до управління дослідженнями як членів університетської спільноти, так і всіх зацікавлених сторін.

ЗВО України для просування власної дослідницької конкурентоспроможності мають забезпечувати послідовність і стандартизацію у сфері дослідницької доброчесності, що потребує розробки деталізованих інструктивних документів. Етичні кодекси часто надають загальні рекомендації, що базуються на ідеальних нормах і принципах. Інші типи документів, як-от контрольні списки та стандартні операційні процедури (надалі СОП), є більш деталізованими та спрямовані на забезпечення узгодженості підходів до вирішення однакових питань дослідницької доброчесності [4]. СОП – це документи, що містять покроковий опис виконання певної дії, а також детально визначають відповідальність учасників цього процесу. Їх використовують у різних сферах як інструменти контролю якості, що допомагають досягти однорідності, прозорості та високої якості виконаних завдань. Навіть більше, СОП часто використовуються рецензентами та аудиторами як контрольний список для легшого моніторингу дотримання науковцями процедур виконання завдань.

Впродовж тривалого часу СОП застосовувалися в бізнесі, менеджменті та медицині для забезпечення відповідності найвищим стандартам ділової та клінічної практики. Да того ж СОП також існують у наукових установах, як-от лабораторії, щоб гарантувати правильне виконання лабораторних процедур і мінімізувати можливі ризики та шкоду.

Ці характеристики СОП роблять їх цікавим інструментом для дослідницької доброчесності, оскільки вони можуть допомогти дослідникам краще дотримуватися стандартів етики досліджень та фундаментальних принципів у власній роботі. Також СОП можуть допомогти дослідникам уникати порушень дослідницької доброчесності та допомогти науковим і фінансовим організаціям покращити моніторинг дотримання встановлених принципів у наукових дослідженнях. Проте СОП досі не є поширеним видом керівних документів із дослідницької доброчесності навіть у провідних країнах світу, а більш застосовуваними залишаються етичні кодекси [4].

Висновки. Узагальнюючи, зазначимо, що дослідницька доброчесність є ключовим елементом успішного функціонування наукової спільноти. Її розвиток та вдосконалення в інструктивних документах закладів вищої освіти України є важливим завданням, яке потребує спільних зусиль усіх учасників академічного процесу. Необхідно розробити та впровадити єдині стандарти дослідницької етики, а також удосконалити механізми контролю та санкцій. Підвищення рівня дослідницької культури має стати пріоритетним завданням для закладів вищої освіти України.

Список використаних джерел

1. Scientific integrity. *Wikipedia: The Free Encyclopedia*. 2020–2024. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Scientific_integrity (дата звернення: 05.05.2024).
2. Singapore Statement on Research Integrity. *World Conferences on Research Integrity*. 2010. URL: <https://www.wcrif.org/downloads/former-conferences/2nd-wcri-in-singapore-2010/translations-statements/18-singapore-statement-ukranian/file> (дата звернення: 10.05.2024).
3. Драч І. І. Дослідницька доброчесність в університетах: аналіз досвіду Великої Британії та України. *Університети і лідерство*. 2020. № 1(9). С. 15–23. URL: <https://uljournal.org/index.php/journal/article/view/110/101> (дата звернення: 01.05.2024).
4. Development and implementation of research integrity guidance documents: Explorative interviews with research integrity experts / R. Roje, V. Tomić, I. Buljan, A. Marušić. *Accountability in Research*. 2023, Vol. 30, № 6. P. 293–330. DOI: 10.1080/08989621.2021.1989676.

